

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 3 1986

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Fil. dr Sten Skansjö

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. kand. Allan Persson, Lund

Landsarkivarie Anna-Christina Ulf-
sparre-Meurling, Lund

innehåll

	Sid.
Svend Hansen: Restaurering av gånggriften Gillhög	1
Göran Hallberg: Anna Brahes donationsbrev till Viderups hospital 1619. Ett skånskt socialvårdsdokument	9
Lars Edgren: Gördelmakare Hardtmans vedermödor. »Kultur i bruk» bland hantverksgesäller i Malmö under sen skråtid	18

Restaurering av gånggriften Gillhög

Av Svend Hansen

Fredningsstyrelsen, Amaliegade 13, 1256 København K

På grund av risk för ras såg det ett tag ut som om man inte längre skulle kunna uppleva en av Skånes märkligaste megalitgravar, Gillhögs gånggrift, inifrån. Genom en unik restaureringsinsats har dock detta kunnat förhindras. Samtidigt har flera intressanta detaljer i gravkammarens konstruktion avslöjats.

Vackert belägen på höjdsträckningen vid Barsebäck ligger gånggriften Gillhög, som byggdes av stenåldersbönderna för 5 200 år sedan. Den blev använd till upprepade begravningar av stenåldersbyns hövdingaslakter i mer än 1 000 år.

Den blev bortglömd nästan helt intill vår tid, vilket har medverkat till att Gillhög är en av Sveriges bäst bevarade gånggrifter och den besöks varje år av ett stort antal turister och andra intresserade. Endast ett par tusen meter från atomkraftverket ligger detta forntidsminne som en oerhörd kontrast mellan forntid och nu-tid.

Arkeologen Otto Rydbeck företog en utgrävning av gånggriften på ett – efter den tiden – mönstergillt sätt under åren 1931–32. Han fann otaliga, vackra forntidsföremål, som nu kan ses på Historiska museet i Lund. Gravkammaren hade fram till utgrävningen varit fylld med jord i minst ett par tusen år och det verkade på så sätt att storstenskonstruktionen inte hade förflyttats. Vid utgrävningen tömde Rydbeck ingång och kammare på jord och samtidigt togs den fyllnadsmassa, som hållit gravkammaren oförändrad. På så sätt skapades ett framtida behov av underhåll, och tidpunkten för detta nåddes

1985, då det konstaterades att gravkammaren blivit så förfallen att det var oförsvarligt att låta någon gå in i den.

Gånggriften låstes med en nätdörr. Under tiden undersökte Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen möjligheterna till att iordningställa gravkammaren eller eventuellt, om det skulle visa sig nödvändigt, fylla den helt med grus för tid och evighet. Den sistnämnda lösningen skulle ju vara oerhört beklaglig, eftersom många skulle ha glädje av ett besök i Gillhög.

I Danmark har man i många år haft som tradition att restaurera gånggrifter och man vände sig nu till den danska Fredningsstyrelsen för söka fackmässigt bistånd. Undertecknad fick i uppgift att lägga fram ett förslag till restaurering av Gillhög, vilket skedde tidigt på våren 1986.

Det konstaterades att själva storstenskonstruktionen fortfarande var i intakt och säkert tillstånd men att det var mycket angeläget att företa en restaurering av alla mellanrummen, den så kallade kallmursuppbyggnaden av flata sandstensflis, mellan de stora sidostenarna. Dessa sandstensflis hade på flera ställen fallit ut och förorsakade att fyllningen av lera och

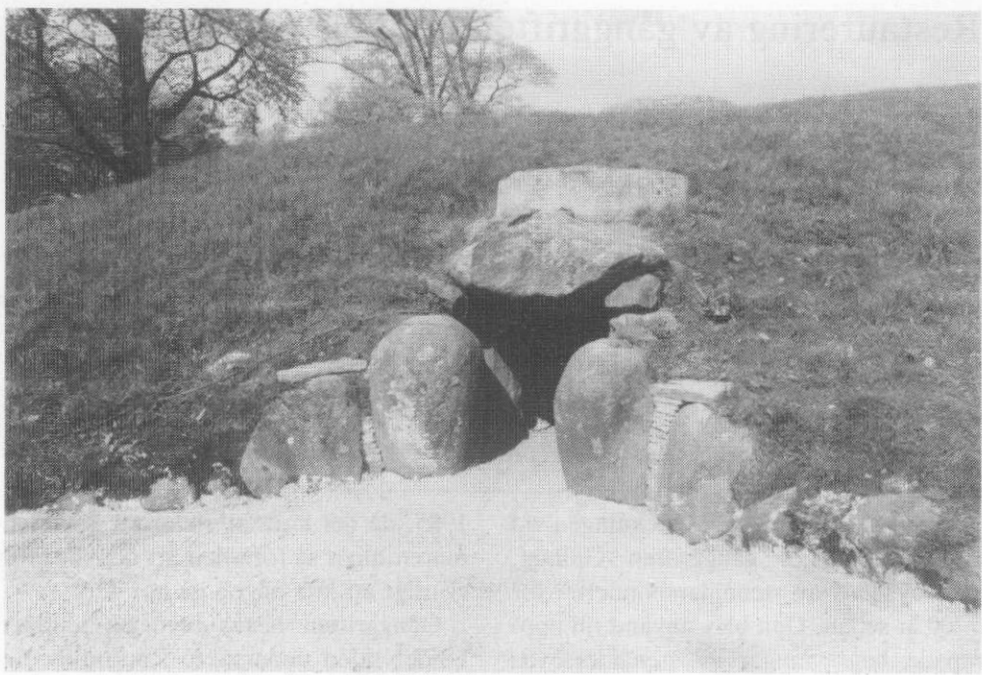

Fig. 1. Ingången till Gillhög. Foto efter restaureringen.

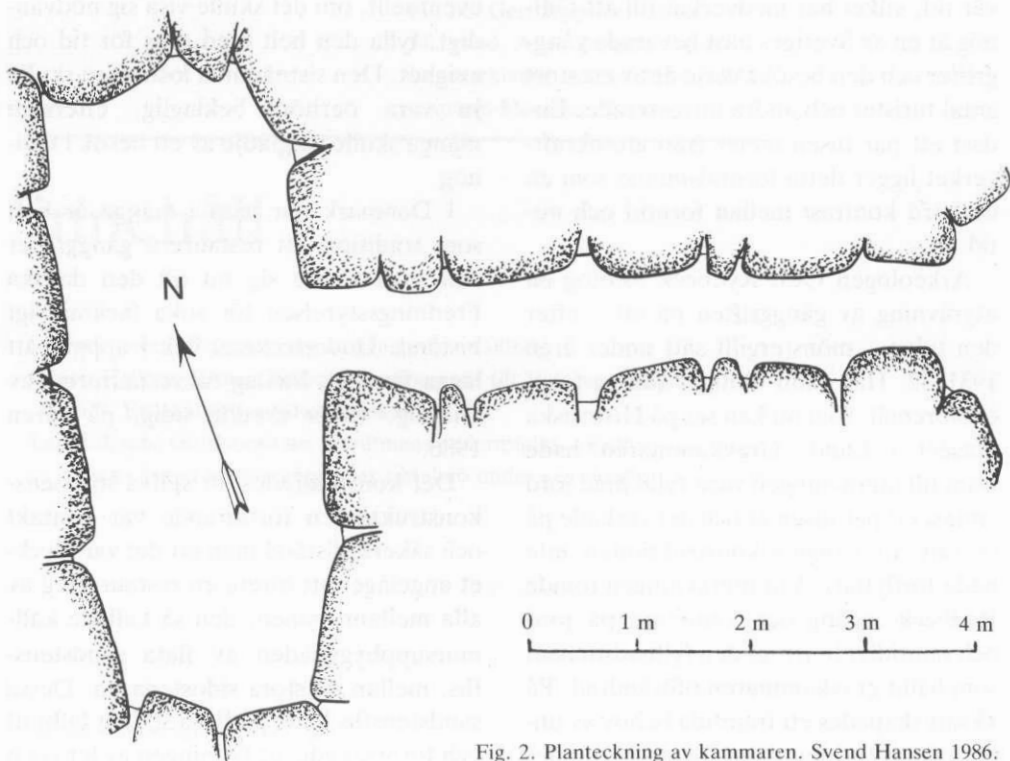

Fig. 2. Plan-teckning av kammaren. Svend Hansen 1986.

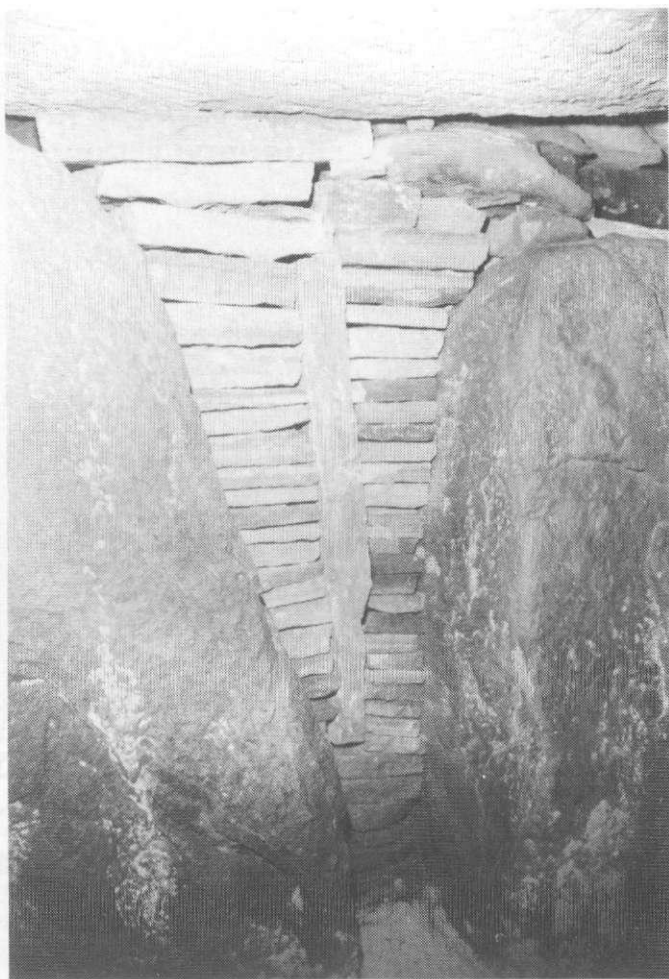

Fig. 3. Detalj av den rekonstruerade kallmuren mellan två sidostenar i den innersta delen av gången. Kallmuren är på ursprungligt vis delad av en platt upprättstående häll. Nederst kan man se den ursprungliga bevarade kallmuren.

flinta bakom de stora sidostenarna föll in i kammaren. På lite längre sikt skulle detta ha medfört en sammanstörtning av storstenskonstruktionen.

Restaureringen påbörjades i början av maj 1986 och pågick i 14 dagar. Fem unga svenska studerande hjälpte till under restaureringsarbetet. Ägaren av jorden, varpå gånggriften ligger, greve Ian Hamilton, Barsebäcks Gård, visade stort tillmötesgående inför projektet.

Samtliga kallmursmellanrum blev omsorgsfullt rensade med murslev och alla ursprungliga rester av »kallmuren» blev

noggrant registrerade och dokumenterade med teckningar och fotografier. Utifrån de detaljerade teckningar man hade i besittning från Rydbeck's utgrävning 1931, var det möjligt att med stor precision dokumentera förfallet från då till nu. Det fanns väsentliga rester bevarade av den ursprungliga kallmursuppgnaden, som vid nästan alla tillfällen förblivit orörd. På så sätt blev den nya »kallmuren» uppförd som en exakt kopia av den ursprungliga.

I samband med restaureringsarbetet observerades en del olika intressanta de-

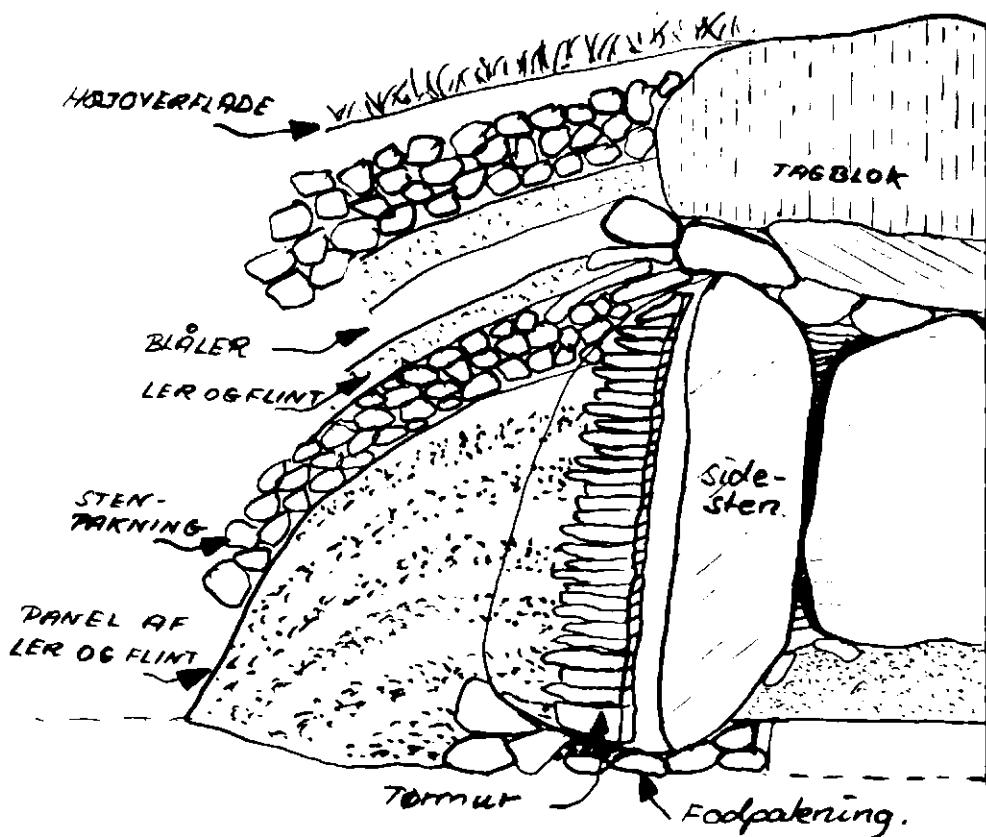

Fig. 4. Schematisk snitt gennem høgens fyllning bakom kammarens sidosten. Svend Hansen 1986.

taljer. De ursprungliga kallmursflisen är i många fall omsorgsfullt tillpassade efter sidostenarnas form. Stenåldersmänniskorna har huggit till flisen så att de i regel sitter fastkilade med den breda ändan vänd från kammaren. Härigenom har flisen förhindrats att av jordtrycket bakifrån glida in i kammaren. Denna metod tyder på, att man under uppförandet av »kallmuren» i kammaren, även måste ha haft möjlighet att stapla de flata stenflisen från baksidan av sidostenarna. Detta betyder att den ler- och flintpanel, som befinner sig bakom sidostenarna, måste vara uppförd omedelbart efter eller samtidigt med »kallmuren». Även »kallmurs-

flisens» främre kanter, in mot kammaren, är i många fall tillhuggna för att skapa en precis kant till ett regelmässigt murverk. Det var dock inte möjligt att konstatera huruvida man har använt bindemedel mellan kallmursflisen. Ett naturligt material till detta skulle vara lera.

I botten av varje enskild kallmursuppgnads har det lagts ett lager av krossad flinta och lera. Ovanpå detta har det sedan lagts en större flat fundamentsten, varpå den egentliga »kallmuren» byggdes. Materialet till de ursprungliga kallmursflisen består av röd Dalasten och skånsk underkambrisk sandsten, Höör-sandsten och glimmerskiffer.

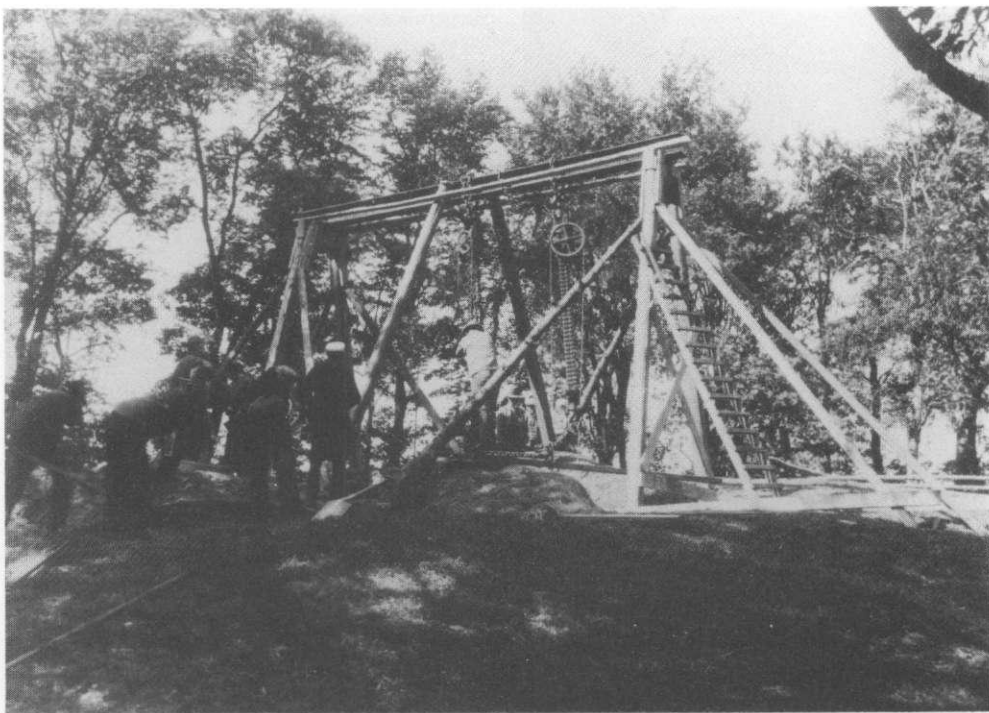

Fig. 5. Foto från 1931 där man med hjälp av taljor håller på att lyfta av den mittersta takstenen från kammaren.

Rydbeck fick flisen undersökta på Geologiska Institutionen i Lund av Tage Nilsson i enlighet med Rydbecks berättelse »Stenåldersgravar i Barsebäck». Sannolikt är dessa stenar uppsamlade i området av stenåldersfolket. Sten fanns på den tiden i större mängder i terrängen, liksom de stora stenblocken till själva byggandet av gånggriften.

Till restaureringsarbetet var det inte möjligt att samla sten av motsvarande typ från området. Därför fick man använda en annan, nästan identisk typ av sandsten, Nexösandsten, som hämtades på Bornholm. Det behövdes 2 ton Nexösandsten till att återuppbygga »kallmuren». De nyanskaffade flisen högs till precis som de ursprungliga för att kunna tillpassas så bra som möjligt mellan sidostenarna. Arbetet med att stapla flisen

var dock mera komplicerat än vad man trott från början, eftersom man uteslutande var tvungen att sätta dem på plats inifrån kammaren. För att säkerställa att flisen skulle kunna sitta fast i många år framöver, blev de baktill fastsatta med en kalk/cementblandning, dock på ett sätt som inte kan ses inifrån kammaren. Efterhand som den nya »kallmuren» byggdes upp blev den lera och flinta, som hade glidit ut från mellanrummen, lagd på plats bakom kallmursväggen igen. På detta sätt undgick man samtidigt hålrum i konstruktionen.

Som redan nämnts består fyllnadsmassan bakom kallmursbyggnaden av lera och flinta, vilket man tydligt kunde se mellan så gott som alla mellanrummen mellan sidostenarna. Detta lager är starkt förändrat genom årtusenden av nedsipp-

Fig. 6. Foto från utgrävningen 1931, sett från sydöst, med gångpartiet främst, där två takstenar ligger uppe på högen. I bakgrunden framför skärmen kan man tydligt se att de två yttersta takstenarna har lyfts av med hjälp av träbjälkar. Den avlyfta mittersta takstenen måste befinna sig bakom skärmen. Lägg märke till stenläggningen ytterst på högen.

rande vatten. Ursprungligen har detta lager legat som en tät panel, nästan ända upp till toppen av sidostenarna, och bestått av krossad flinta och lera varvvis. Lerlagret skulle leda det nedsipprande vattnet bort från kammaren och flintan suga upp den fukt som i alla fall trängde ned. Efterhand har dessa lager smält samman till en nästan likartad fyllnads-massa. De bästa observationerna under restaureringen gjorde man mellan ett par av kammarens stora sidostenar, där det hade uppstått ett meterdjupt hålrum. Då kunde man se att platt takstensformad sten utgjorde ett slags taktäckning från takblockets underkant och utöver ler- och flintpanelen. Över dessa låg så ett 10–20 cm tjockt lager av blålera, som i sin

tur var täckt av en utsträckt stenbroläggning, som fortsatte inåt i högen. Detta dokumenterades också under utgrävningen 1931. Detta stenlager leder tanken till att hela högen över gånggriften ursprungligen har varit täckt så att den sett ut som ett stort stenröse.

Under själva restaureringsarbetet var det inte omedelbart möjligt att konstatera om takblocket hade lyfts av vid utgrävningen 1931, vilket heller inte framgick av Rydbecks rapport. Några gamla fotografier som togs under utgrävningen antyder dock denna möjlighet, men visshet fick vi först då vi mottog nedanstående brev.

I början av 1930-talet studerade jag nordisk fornkunskap för professor Otto Rydbeck i

Lund. Vid denna tid pågick undersökningarna av gånggriften vid Gillhög som leddes av J. E. Forssander under Rydbeck's överinseende. Professor Rydbeck besökte allt emellanåt Gillhög och tog då ofta med sig några studenter i sin bil. Jag var sålunda många gånger ute vid Gillhög och såg på arbetet och kan bekräfta att takblocket till gånggriften hade tagits av för att man skulle komma åt att gräva inne i gånggriften. Sista gången jag var där ute, det måste ha varit 1933, stod man i begrepp att sätta tillbaka takblocket. Man hade gillrat upp en lyftkran vid gånggriften, och takblocket hängde i en kraftig kedja som hade slagits runt stenen. Hur lyftkranen fungerade tekniskt minns jag inte, men den var rätt primitiv i jämförelse med våra dagars lyftkranar. Allt-nog, man sänkte kedjan med takblocket ner över gånggriften. När stenen var någon decimeter över gånggriften brast den kraftiga järnkedjan och stenen föll med en duns ner över sidostenarna. Rydbeck granskade takblockets läge och kunde konstatera att det fallit »nästan» på sin rätta plats, det kunde väl skilja på någon centimeter, efter vad Rydbeck påstod. Han beslöt därför att takblocket skulle få ligga kvar där det fallit.

Ja, detta var några minnesbilder, och eftersom det är tvivelaktigt om det nu finns några

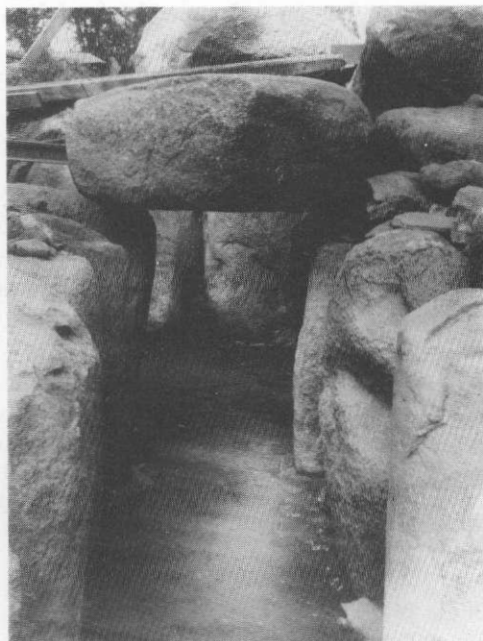

Fig. 7. Foto från utgrävningen 1931, taget från gångpartiet. Man kan tydligt se att takstenen över gången så när som på den innersta vid kammaren, har lyfts av. I bakgrunden ser man också att kammarens mittersta taksten lyfts av och ligger uppe på högen.

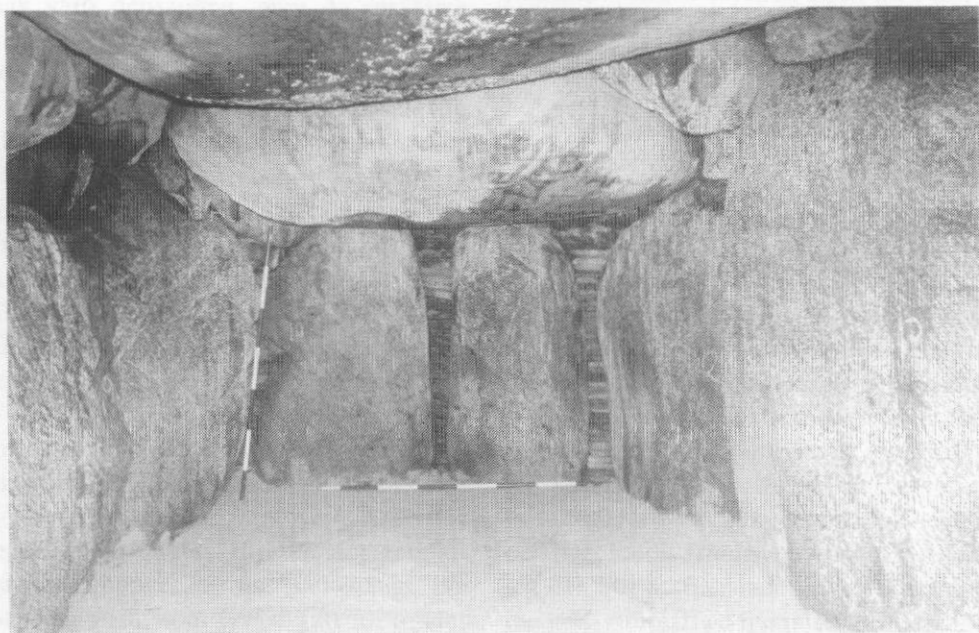

Fig. 8. Gravkammaren efter restaureringen.

ögonvittnen har jag velat meddela vad jag minns.

Med vänlig hälsning
Erik Gamby

Erik Gambys brev satte igång de arkivundersökningar, som resulterade i slutsatsen att kammarens mittersta taksten samt de två yttersta takstenarna över gångpartiet hade lyfts av under utgrävningen. Den innersta takstenen vid kammaren förblev orörd. I den yttersta delen av gången menade Rydbeck att det fattades en av de ursprungliga takstenarna eftersom sådan inte fanns över de yttersta sidostenarna i gången. Här fanns endast

en tät stenpackning, som stängde gravkammaren helt. Emellertid är detta ett byggnadssätt man finner i nästan alla gånggrifter i Danmark, så kanske är Rydbecks rekonstruktion med en fjärde taksten över gångens yttre del felaktig.

Megalitbyggandet är fortfarande ett stort mysterium och man vet ännu inte med säkerhet hur man skall tolka dessa komplicerade byggnadsverk. Man får hoppas att framtidens arkeologer kommer att intressera sig för omgivningen utanför själva gravkammaren.

*Översättning från danska till svenska
av Kerstin Magnusson.*

Anna Brahes donationsbrev till Viderups hospital 1619

Ett skånskt socialvårdsdokument

Av Göran Hallberg

Dialekt- och ortnamnsarkivet, Helgonabacken 14, 223 62 Lund

Viderups hospital kom från och med 1600-talets förra del att fungera som en inrättning för socialvård, i sin tids mening och på godsägarinnans villkor. Den bevarade originalurkunden till Anna Brahes donation återges här, dels i bokstavstrogen version och dels i nusvensk översättning. Därefter följer en kommentar till textinnehållet.

Den 1 april 1985 öppnades STF:s vandrarhem i Gårdstånga. Mellan detta och medeltidskyrkan nere vid Kävlingeån låg i århundraden den gamla kyrkbyn väl samlad, tills bymiljön sprängdes genom 1800-talets skiften.

I nästan 370 år fungerade huset som ett ålderdomshem. Funktionen har i huvudsak varit densamma, men de språkliga benämningarna har växlat, här som på andra håll.

Bakgrunden till denna ännu bestående del av den gamla bymiljön speglas i en ur flera aspekter intressant handling i Landsarkivet i Lund, där den återfinns under beteckningen: »Biskopsarkivet i Lund. Pergamentsbrev 1619 29/9. Anne Brahes till Løberød och Hviderup donationsbrev å hospitalet i Gårdstånga socken».

Det rör sig om ett handskrivet pergament med måtten 65×41 cm, inklusive en uppvikt nederkant om 6 cm. Under huvudtexten står det vanliga tecknet för egenhändig underskrift. På det genomstunga uppvecket har det hängt två stycken sigill, som tyvärr gått förlorade.

De båda undertecknarna har vid sigillbandens fästpunkter skrivit:

Anne Brahe Sten	Henrich Ramell
Maltes egen	Eegen handt
h[andt]	

Som framgår av brevet var Anna Brahe Sten Maltessons änka. Texten återges här i bokstavstrogen version, dock med normalisering av stor och liten begynnelsebokstav. Upplösta förkortningar markeras genom kursiv. Ord i texten skrivna med avvikande, latinskt alfabet markeras genom halvfet kursiv. Snedstreck markerar radslut. Efter återgivningen av originaltextens kanslidanska ges här en kommenterad översättning till nusvenska.

Fru Annæ Brahe Hendrichs Daatter thill Løberødt och Hviderup, Salige Stehen Malthissøns Effterleffuersche, Kiendis och gjør her med for alle witterligt, for mig / Och mine arffuinger, att epter som ieg haffuer ladet *fundere*, och ssette et hospittall, wdj Westergaardstange sogen och bye, kaldis *Huiderups* hospittall, som ieg der wdj haffuer ladet indsette sex arme nød- / thorfftige mennischer, som de,

Fig. 1. *Viderups hospital*, grundat 1619, sedan 1985 STF's vandrarhem, med Gårdstånga medeltidskyrka i bakgrunden. (Foto: Kjell-Erik Nilsson.)

eller deris epsterkommere thill euindelige eige, och euigh thidtt, schall haffue deris aarlige och daglige ophald: were sig mad, øll, kleder, schoer, ildebrandt med andett, huis denom / thill nødtorfft giøris for nøden. Huor fore ieg nu for **ordinerer** denne epterfølgendis **thaxt** och **Skulle**: Formelder huad ieg haffuer giffuen och thillagtt, thill en huer personne et gandsche aar omb/kringh, aarligen aar, epster aar, som hospittals forstandere, denom med forsørge schall, thill wnderholdinge, och kleder: och det wdj pendinge nu be-regnis: som epterfølger. Huer personne et gandsche aar omkring / halfftuiuffuende schepper rug meell, schieppen thiuffue schiellinge dansche, Malt thiuffue och sex schiepper, schieppen thiuffue schiellingh, homble halffembte schiepper halfandett fiering kar, schieppen thiuffue och fiere

schiepling / biug gryen three schepper en fiering kar, schieppen fyretiuffue schiellingh, – flesch halff siuffuende sider: schall weye threttan lisspundtt: huer lisspundtt fyretiuffue och otte schiepling dansche, three fieringer et stöcke / nødkiød, fieringen en richs daller sextan schiepling, thre kroppor en fiering faarekiød, fieringen otte schiepling, thiuffue och sex marck smør, marcken three schiepling, threttan oll sield, oellen thiuffue / schiepling, en halff thønne saltedtt thorsch, regnis for thoe richs daller, sythan potter øll ædicke, potten thoe schiepling, en thønne grofft saltt, regnis for en ricks daller sexton schiepling, fiere schoelle-/pundtt thallig lius, schoellepundet otte schiepling, fiorten lees weed, thill ildebrand, lesset fiere och thiuffue schiepling, thj allen wadmehl, allen tholff schiepling,

thj allen blargarns lerrit thill vn-/derdrett, allen sex schielling, tholff allen blaargarns lerritt thill schiorter, eller sercker, allen sex schielling, ett par wlden strömper, fiere och thiuffue schielling, ett par lerrittz strömper fiere- / och thiuffue schielling, thoe par schou, thressindstiu-fue och fiere schielling, thill schreder løenn thou och threduffue schielling dansche, Her foruden haffuer ieg thillagt thill en person, som schall thage / ware paa de sex fattige, thill denom bryge, bage, reede mad, bere mad, och øll for denom, rede deris senge, thoe deris kleder, giøre ild for denom, och ellers huis denom wdj deris suaghed kand were thien-/lige, : lige saa megett som en aff de fattige, thill wnderholdning och kleder med ildebrand, et aar bekommer, aarligen. Och der som thend, som wdj saadene maader thiener de fattige, icke der med / will nøyes, eller forstanderen med den kand for enis der maa forstanderen giffue den saa megeet, som det er anslaget for wdj pendinge, som beløber sig threduffue siuff richs daller *in specie* och threduff-/ue siuff schielling dansche, som schall beregnis baade for sin koest, kleder och lønn, sig sielff att holde, Er nu offuerlaught *forschreffne* siuff personners koest et ganndsche aar omkring, oc beløber sig wdje en / **Summa.** Meell – vij pund vij scheppe. Maltt – ix pund ij schepper, homble – xxxiiij schepper – j *fierding* car, biug gryn – xxij scheppe – j *fierding* kar, flesch – xlvj sider, nødekiød – vj kropper iij støcker, faare/kiød – xxij kropper, j fiering, smør viij lispundtt j schoelpundtt, sield – iij thøner vij oell, regnis thønen for 24 oell, saltedt thorsch – iij thøne, øll ædicke – j thøne ringer j pott, baysaltt / – vij thøner, thallig lius – xxvij schoellepundt, ildebrandd Lxxxxvij lees weed, beløber sig wdj pendinge *forschreffne* fæ-

talger siuff personners wnderholding med kleder, et gandsche aar omkring / pendinge – iij et xij richs daller *in specie*, xix schielling dansche. Er thillagtt thill bispen for hand om aaret epter *ordinantzen* besøger de fattige wdj hospittallet, och were med att høre forstanderens re-/genshabff, huar aar, aarligen aar, der for thoe richs daller *in specie*, och thill herritz prouisten, for sin thienste om aaret i lige maade for de fattige att besøge en richs daller *in specie*, wdj / lige maade haffuer ieg thillagtt, thill forstanderen, aarligen threduffue richs daller *in specie* for sin wmage hand inndkiøber thill de fattige, huis fetallie, eller anden nødtorfft thill / denem giøris fornøden, och der for aarligen schall giøre rigtige reede och regenshabff baade for indtegtt och wdgifft, dissligeste haffuer ieg och thillagtt thill Gaardstange / sogneprest, der nu er, eller her epter kommendis warder, aarligen rentte, aff ett thussinde enekende richs daller *in specie*, hoffuitstoellen; som hand sielff rentten, thryssindstiu-fue rix / daller *in specie* der aff schall oppebere, och ingen regenshabff der for schall giøre. Derfor, *forschreffne* prest schall aarligen giøre en wgge dags predicken och Guds thienneste wdj Gaard-/stange kiercke, och Hombye kiercke, och de fattige wdj hospittallet att besøge, med guds ord och *sacramentedt* att meddielle. Dog schall hand icke besuerges, att giøre wgge dags / predicken om waaren eller omb høstenn; ey heller om nogen hellige dage indfaller wdj nogen wgger, da at were forschøennedt den wgge. Och der som presten findis forsømeligenn och / icke holder *forschreffne* wgge dags thienneste wed lige, och de fattige att besøge, och hans førssø-melsse der wdj befindes, foruden nogen wigtige aarsage schyld, som paa den samme dag, och wdj / wggen falder, nogen

hellige dage ind, och saa wdj waaren och høsten, som bønderne icke da kand komme thill kiercken, for den sag schyll, da schall hand de fattige wdj hospittalet / alligeuall bessøge och wnderuisse. Huis hand sig her imod forbryder, da haffue mine arffuinger, medt, att lade samme hans forssømmelse for bispem, och prousten wdj / Frosteherrit, som prestens rette øffrighedett, thillkiende giffue, och hanem der fore thill thalle, huilche da strax schall kiende paa hans forssømmelse, och straffe, første gang, der paa / klagis, naar hans merckelige stoere forsømmelse och forseelse her emod findis / : som ieg nest Guds hielp icke formouder / : att all den rente, hanem der fore er till laught, schall / første gangh, det aar, hanem fra thagis, och de fattige thill legges. Annden gang der pa klagis, och saaden merckelige brøst findis, der aff sit eget lige saa meget, thill en straff / thill de fattige, for samme sin forseelse wdlegge. Thredie gang forhaaber ieg, att bispenn och prouisten gjør deris kald fylleste : / som de vill suare for Gud / : hanem / att aff schaffe, och en anden duelig mand der till igien sette, som den bestilling kand fore staa, Gud thill ære, de fattige sogne folch thill salighed och euig wellfært. / Thill all denne forschreffuene wdgift, haffuer ieg thillagtt, som er satt paa rente, epter der pa, mitt wdgiftuene breffs liudelse, dem thill euindelige eige, och euige thidtt, / schall staa paa rentte, *in summa* haffuitstoelen – wij och richs daller : *in specie*, som renten der aff aarligen er, som forstanderen och prestens schall opbere, huar aar halffierde hundrede och fyretiuffue richs daller *in specie*, huer aff denem epter breffs indhold, schall anname, aff forschreffne renttis indkompst. Forschreffne *indtegt* offuerlaught och beregnet imod *wdgift/-ten*, bliffuer der,

frembdeelis aarligen igien behollendis, thill frembtharffue threduffue och femb richs daller *in specie* och nhj och thiuffue schielling dansche, som forstanderen, der fore aar-/ligen schall giøre regenschabff, saa vell som for huis hand indkiøber och igien wdgiftuer thill de fattiges behoeff, med huis som och findis wdj *Hospitals* stock, saa och huis der aff / kand for øffris deet thill flere nødtorffte mennischers behielpning, wdj fremthiden, att indssette i i forschreffne *Hospittall* som forschreffuitt staar. Att denne forschreffuene / *Thaxt* och *Skulle* saa fast och wrygeligenn, for mig, mine arffuinger och epterkommere wdj alle sine punctter och artickler holdis och epterkommis schall som forschreffuit staar: da haffuer / ieg thill diss trøgere och bedre foruarung wnderschreffuit med egen haandt, och mitt signett her neden for thrøgt. Och venligen ombedet min kiere søster søn erlig och welbiurdig / mand Hendrich Rammel thill Beckeschouff, thill stadfestelse, dette mit wdgiftuene breff, thill witterlighedt med mig, att wnderschreffue och forseigle *Actum Huiderup* aar / och dag, ett thussinde sex hwindrede och nhittann. *Sanctj Michaelis* dagh, Den nhj och thiuffuende *Septembris*.

Nusvensk version

Fru Anna Brahe Henriksdotter till Löberöd och Viderup, salig Sten Maltessons änka, tillkännager härmed för alla på egen och mina arvingars vägnar, att jag har låtit grunda ett hospital i Västra Gårdstunga socken och by, kallat Viderups hospital. Där har jag upplåtit plats för sex fattiga och nödlidande människor. Med dessa platser skall de och deras efterkommande åtnjuta sitt årliga och dagliga uppehälle i all framtid, såväl mat, öl, klä-

der, skor, bränsle som annat, som de kan behöva för sitt uppehälle. Därför bestämmer jag nu följande kostnad och utgift och talar om, vad jag årligen har utgivit och erlagt för varje person för ett helår. För detta skall hospitalets föreståndare försörja dem med deras underhåll och kläder. Det beräknas i pengar enligt följande.

Per helår skall varje person ha 19 1/2 skäppor rågmjöl (skäppan=20 danska skilling), 26 skäppor malt (skäppan=20 skilling), 4 1/2 skäppa och 1 1/2 fjärdingar humle (skäppan=24 skilling), 3 skäppor och 1 fjärdingar korngryn (skäppan=24 skilling), 6 1/2 fläksidor som skall väga 13 lispund (varje lispund 48 danska skilling), 3 fjärdingar och 1 stycke nötkött (fjärdingen 1 riksdaler 16 skilling), 3 kroppar och 1 fjärding fårkött (fjärdingen 8 skilling), 26 mark smör (marken 3 skilling), 13 valar sill (valen 20 skilling), 1/2 tunna saltad torsk (beräknat till 2 riksdaler), 17 pottor maltättika (pottan 2 skilling), 1 tunna grovt salt (beräknat till 1 riksdaler och 16 skilling), 4 skålpund talgljus (skålpundet=8 skilling), 14 lass ved till bränsle (lasset=24 skilling), 10 alnar vadmal (alnen=12 skilling), 10 alnar blågarnslärft till underkläder (alnen=6 skilling), 12 alnar blågarnslärft till skjortor eller särkar (alnen=6 skilling), 1 par ullstrumpor (24 skilling), 1 par lärftstrumpor (24 skilling), 2 par skor (64 skilling), till skräddarlön 32 danska skilling.

Förutom detta har jag beräknat för en person, som skall ta hand om de sex fattiga, brygga, baka, tillreda och servera dem deras mat och dryck, bädda deras sängar, tvätta deras kläder, göra upp eld med mera som de kan behöva på grund av sin skröplighet, lika mycket som en av de fattiga får under ett år för underhåll,

kläder och bränsle. Om den som på så sätt vårdar de fattiga inte är nöjd med detta, eller om föreståndaren kan komma överens med denne, så får föreståndaren ge honom så mycket som det motsvarar i pengar. Det uppgår till 37 riksdaler specie och 37 danska skilling, vilket skall räcka till kost, kläder och lön för personen i fråga.

Härmed har beräknats ett helt års kosthåll för ovannämnda 7 personer. Sammanräknat blir det: mjöl 6 1/2 pund och 6 1/2 skäppa, malt 9 pund och 2 skäppor, humle 34 skäppor och 1/2 fjärdingar, korngryn 22 1/2 skäppa och 1 fjärdingar, fläsk 45 1/2 sidor, nötkött 5 1/2 kroppar och 3 stycken, fårkött 22 1/2 kroppar och 1 fjärding, smör 7 1/2 lispund och 1 skålpund, sill 3 1/2 tunna och 7 valar (tunnan räknas som 24 valar), saltad torsk 3 1/2 tunna, maltättika 1 tunna minus 1 potta, baysalt 7 tunnor, talgljus 28 skålpund, bränsle 98 lass ved. De nämnda förnödenheterna motsvarar 7 personers underhåll inklusive kläder under ett helt år och kostar i pengar 250 och 11 1/2 riksdaler specie och 19 danska skilling. Till biskopen har tillagts 2 riksdaler årligen för att han enligt förordningen besöker de fattiga i hospitalet och för att han årligen deltar i kontrollen av föreståndarens räkenskaper. Till häradsprosten har avsatts en riksdaler specie för hans tjänstgöring i samma mån med att besöka de fattiga. På liknande sätt har jag avsatt 30 riksdaler specie årligen till föreståndaren för hans besvär med att göra inköp av förnödenheter till de fattiga eller annat som de kan behöva. För det skall han årligen redogöra och avlägga räkenskap över både intäkter och utgifter. Dessutom har jag avsatt en årlig ränta till Gårdstånga sockens präst, till den nuvarande eller till hans efterträdare, med ett grundkapital

om 1000 enkla riksdaler specie. Han skall själv uppbära räntan av detta, 60 riksdaler specie, och inte avlägga räkenskap för det. För detta skall prästen årligen hålla en veckodagspredikan och gudstjänst i Gårdstånga kyrka och Holmby kyrka och besöka de fattiga i hospitalet och ge dem Guds ord och sakramentet. Men han skall inte belastas med att hålla veckodagspredikan på våren eller hösten, inte heller någon av de veckor, då helgdagar infaller. Den veckan skall han vara fri från tjänstgöringen. Om prästen är försumlig och inte sköter den nämnda veckodagstjänsten och besöker de fattiga, och om han saknar särskilda skäl för detta, som t ex att en helgdag infaller just den dagen eller i den veckan, eller att det är under våren eller hösten då bönderna inte kan komma till kyrkan, då skall han ändå besöka och undervisa de fattiga i hospitalet. Om han bryter mot detta, då skall mina arvingar berätta för biskopen om hans försumlighet och tala om det för prosten i Frosta härad, som är prästens överordnade. De skall ställa honom till svars för detta, undersöka hans försumlighet och straffa honom. Första gången man klagat över hans stora och påtagliga försumlighet, och om den verkligen befunnits ha skett, vilket jag med Guds hjälp inte tror, då skall hela den ränta, som han för det året har blivit anvisad, tas ifrån honom och ges till de fattiga. Andra gången man klagat över detta och försumligheten är uppenbar, då skall han som straff för sin förseelse betala lika mycket av egna medel till de fattiga. Tredje gången hoppas jag, att biskopen och prosten gör sin plikt inför Gud och avsätter honom och i stället tillsätter en annan duglig man, som kan sköta tjänsten Gud till ära och de fattiga sockenborna till salighet och evig välfärd.

För hela denna ovannämnda utgift har jag enligt mitt brev lydelse avsatt en ränta åt dem till evig ägo och evig tid med ett grundkapital om 6500 riksdaler specie. Den årliga räntan av detta, som föreståndaren och prästen skall lyfta, är 350 och 24 riksdaler specie. Av denna ränteinkomst skall var och en av dem erhålla, vad som framgår av detta brev.

Den nämnda årliga inkomsten ger i förhållande till utgiften en behållning om 35 riksdaler specie och 29 danska skilling. För denna skall föreståndaren årligen avlägga räkenskap över såväl vad han inköper som vad han lägger ut för de fattigas behov, tillika med hur många som finns på hospitalet, därtill också över vad som kan bli över för att i framtiden bereda fler hjälpbehövande människor plats i hospitalet enligt ovan.

För att denna ovannämnda kostnad och utgift skall till alla delar oryggligen hållas och efterföljas av mig, mina arvingar och efterkommande, har jag undertecknat med egen hand och som trygghet och bekräftelse satt mitt sigill här nedan. Jag har också bett min käre systerson, ärlige och välbördige Henrik Ramel till Bäckaskog att tillsammans med mig som stadfästelse underteckna och försegla detta mitt brev.

Skrivet på Viderup Sankt Mikael's dag 1619, den 29 september.

Anna Brahe Sten	Henrik Ramel
Maltes[sons änka,	[undertecknat med]
undertecknat med]	egen hand
egen h[and]	

Kommentar

De i brevet använda måttsenheterna kan verka förbryllande. Band 30 i serien Nor-

Gördelmakare Hardtmans vedermödor.

»Kultur i bruk» bland hantverksgesäller
i Malmö under sen skråtid.¹

Av Lars Edgren

Historiska institutionen, Magle Lilla Kyrkogata 9A, 223 51 Lund

Genom ett exempel från Malmö vid sekelskiftet 1800 belyses i denna artikel den sena skråtidens speciella »gesällkultur». Vi får bl.a. se hur olika kulturella element har kunnat fungera i konflikter mellan gesäller och mästare.

Skråtidens hantverkare och det rika ceremoniliv som utvecklades inom deras ämbeten har länge intresserat en kulturhistoriskt inriktad forskning i Sverige. Inte minst gesällskapen har uppmärksammats med deras invigningsritualer och formelbundna mötesceremonier.² De analytiska ambitionerna i denna forskning har oftast inte varit stora. I ringa utsträckning har man försökt rekonstruera dessa egenskaper som drag i en enhetlig kultur, inte heller har man i allmänhet ställt sig frågor om vilka funktioner denna kultur kunde ha för gesällerna eller hur den relaterats till andra samtida kulturella fenomen eller till hantverkarnas materiella villkor. När Ernst Söderlund i sin forskning om hantverkarna under 1700-talet behandlade gesällskapen, betonade han däremot starkt deras funktion som ekonomiska intresseorganisationer. Deras olika stridsåtgärder betecknar han som deras förmodligen »viktigaste uppgifter».³ I gengäld intresserade sig Söderlund mindre för de kulturella uttrycksformerna.

Det är tydligt att det finns all anledning att ta upp gesällernas kultur till förnyad och mer analytisk behandling. Ett sådant

intresse finns uppenbarligen också inom svensk forskning idag. Lars Magnusson har nyligen pläderat för att ett studium av hantverkarnas kultur bör vara historiskt specifikt och relatera kulturen till föränderliga sociala relationer och beakta hur den »används» i konkreta situationer. Med detta vill jag gärna instämma. Ett studium av hantverkarkulturen måste alltid ställa den grundläggande historiska frågan: När?. Skråsystemet fanns i Sverige under flera sekler under vilka den politiska, ekonomiska och kulturella kontexten radikalt omvandlades. Med de varierande betingelserna i det omgivande samhället förändrades också skråsystemet och gesällernas ställning inom detta. Även om vissa drag i en hantverkarkultur hade en betydande kontinuitet, förändrades många andra, inte minst genom statsmaktens reglerande ingripande. Vi måste därför alltid ha klart för oss vilken historisk situation vi behandlar, när vi diskuterar gesällernas agerande och föreställningar. Dessutom är kultur något som »brukas», den kan inte lösgräas från de situationer där den kommer till användning.⁴

Fig. 1. Denna akvarell, utförd av Lars Jacob von Röök, visar Malmö hamn med staden som bakgrund, troligen någon gång under 1800-talets första decennium. Staden var vid 1800-talets början ännu omgiven av befästningsvallar, vilka syns på bilden. Stadens siluett dominerades av de två kyrkorna, Caroli till vänster och S:t Petri i mitten, samt av några gamla hus med trappstegsgavlar.

Vad jag vill göra i denna uppsats är inte något så ambitiöst som en total diskussion av gesällernas traditioner, ceremonier och ritualer och dessas relationer till ett samhälle i omvandling. I stället vill jag ge ett enstaka exempel på vad man kan kalla »kultur i bruk». Exemplet är hämtat från gördelmakarämbetet i Malmö omkring år 1800. Inledningsvis skall jag ganska utförligt berätta om gördelmakare Hardtman och hans vedermödor. Därefter skall jag försöka visa vad denna berättelse kan avslöja om en »gesällkultur» och dess funktioner.⁵

I

Gördelmakarmästaren Frans Johan Hardtman föddes som son till gördelmakaren i Malmö Martin Hardtman den 16 november 1756. Yrket lärde han säkert i

faderns verkstad. Mästare i yrket blev han vid ämbetet i Malmö 1783; han skulle då bosätta sig i Karlshamn, säkerligen eftersom tillräckligt antal mästare fanns i Malmö. Tydligt har verksamheten inte gått bra i Blekingestaden, och Hardtman är snart tillbaka i Malmö men nu som artillerist vid stadens garnison. 1791 återvänder han till sitt hantverk. Han återfår sin mästarätt vid gördelmakarämbetet och får burskap som borgare i Malmö den 24 oktober 1791.

Vid det vällovliga gördelmakarämbetets sammanträde lördagen den 4 maj 1793 hemma hos åldermannen Baltzer Wilhelm låter Hardtman inskriva en lärning. Dennes namn är Jon Arfvidsson Malmgren. Han inskrivs i lära på fem år. Sannolikt hade Malmgren redan genomgått några månaders provotid hos Hardtman. Under ytterligare fem år skulle han

Gjördelmakaren, Mäster Frans
Johan Hartman meddelar till
gesällen uti Lärans dytla
Cassé för Arwidsson Malmgren
som den 4. Maii 1793 i Lär-
an blifwit inskrifwen;
hwarföre bemänte Malmgren
med Embetets Kännedom om
dess beskjedliga upförande,
för behörig Gesäll förklarar.

Fig. 2. På bilden ser vi den anteckning i gördelmakarämbetets protokoll där Jon Arwidsson Malmgren utskrevs till gesäll efter att ha fullbordat sin femåriga lära hos Frans Hardtman. Detta skedde den 4 maj 1793. Texten lyder: »Gjördelmakaren Mäster Frans Johan Hartman anmälte til lös gifwande utur läran dess lärling Jon Arwidsson Malmgren som den 4. Maii 1793 i läran blifwit inskrifwen; hwarföre bemänte Malmgren med Embetets Kännedom om dess beskjedliga upförande, för behörig Gesäll förklarar.» Foto: Anna-Margrethe Thagaard.

nu bo hos mästaren och vara underkastad dennes husbonderätt. Han skulle under dessa år lära sig yrkets hemligheter, men fick också användas till övriga hushållsöromål, »dock med mått, att han mest brukas till det hans lära angår», som det hette i 1720 års skråordning. Hur lärotiden gestaltade sig vet vi föga om, men Hardtman var, som vi skall se, en man som lätt kom i konflikter med sina medmänniskor, och Malmgren hävdade senare att han inte lärde sig mycket av yrket, eftersom han förutom att vara lärgosse också måste vara kökspiga och barnpiga. Han »uthärdade» i alla händelser sina läroår, och på dagen fem år efter det han inskri-

vits i lära blev han högtidligen utskriven som gesäll. Därefter upptogs han som fullvärdig gesäll i gesällskapet. Hardtman och Malmgren skulle snart få mer med varandra att göra.

Samma sommar 1798 hade någon form av oenighet uppstått mellan mästare och gesäller i gördelmakarämbetet. Gesällskapets låda hade förvarats hos gästgivaren Lundsten där också gesällernas härbärge befunnit sig. Den 12 juli beslöt mästarna att härbärgets i stället skulle flyttas till Hardtmans hus och att gesällernas låda skulle flyttas dit. Som orsak anges bara att det skall ske »på förekomna anledningarna». Vilka dessa kan ha varit är

svårt att veta. Kanske har det hela att göra med en annan händelse som behandlats inför ämbetet samma dag. Gesällen Emanuel Jansson som kommit vandrande till Malmö anser att han skall ha rätt att få arbete på en verkstad i stället för den gesäll som redan arbetar där. Detta beviljas inte. Eftersom Jansson snart återfinns som åltgesäll, gesällskapets ordförande, är det tänkbart att han haft de andra gesällernas stöd, och att detta lett till oenigheter mellan mästare och gesäller. Det tycks i varje fall vara klart att mästarna har velat öka sin kontroll över gesällernas verksamhet.

Hardtman tycks dock ha varit ett dåligt val som krogfader, alltså föreståndare för gesällernas härbärge. Redan 1793, två dagar efter det att Malmgren inskrivits i lära, stämde två gesäller Hardtman inför ämbetet för att han skulle ha skymfat dem när den ene begärt avsked ur hans tjänst. Målet avslutades med förlikning. Hardtman hade inte haft härbärgets länge förrän ett bråk ägde rum vid gesällernas samling. Hardtman stämmer inför Kämnersrätten sin förre detta lärling Malmgren och åltgesällen Jansson för att de skall ha slagit honom. Tyvärr har protokollet inte fullständigt bevarats och vi vet därför inte riktigt vad som hänt vid samlingen eller vad anklagelsen gäller. Malmgren uppger senare att han skulle ha ett bevis av Hardtman, möjligen för att kunna bege sig på vandring, då denne givit sig i slagsmål med åltgesällen. Malmgren döms att med ed fria sig från misstanken att ha dragit Hardtman i håret, slagit hans hustru för bröstet och ha sparkat ett barn. Malmgren begår denna ed den 5 oktober och därmed är han, liksom redan tidigare Jansson, frikänd.

Snart är Hardtman åter i bekymmer. Söndagskvällen den 21 oktober utspelas

ett mindre upplopp utanför Hardtmans bostad i Hjulhamnsgratan. En skock på knappt 20 personer, tydligen främst bestående av lärlingar ledda av gördelmakargesällen Petter Wilhelm, åldermannens son, har samlats utanför huset, skrikit och stöjat och slagit på fönsterluckor och dörrar. Vad som skett är svårt att få en riktigt klar uppfattning om. Detta var före gatubelysningens tid och i mörkret har vittnena haft svårt att uppfatta vad som hänt. Hardtman har öppnat dörren och försökt tala med personerna utanför. Enligt en uppgift har han frågat Wilhelm varför denne i sex veckors tid ofredat honom. Ett slagsmål har nu utbrutit, troligast är det flocken på gatan som försökt ge mästaren stryk. Eftersom pojkar redan flera kvällar slagit på hans dörr och fönsterluckor, har Hardtman samma dag begärt och fått en soldat avdelad att vakta huset. Denne ingriper nu och befriar Hardtman. Tillsammans lyckas de också dra in Petter Wilhelm i huset och i detta läge använder soldaten också flatan på sin sabel för att värja sig mot de påträngande lärlingarna. Lärlingarna fortsätter att stoja utanför och försöker få Wilhelm befriad, vilket till sist lyckas, av allt att döma sedan man slagit in dörren till huset. Under resten av kvällen fortsätter lärlingar att gå på gatan utanför huset, utmanande den vaktande soldaten, men något mer bråk utspelas inte.

I det rättsliga efterspelet lyckas man inte bevisa vem som slagit Hardtman. Wilhelm och fyra lärlingar döms till böter för att ha ropat på gatan och för sabbatsbrott. Av lärlingarna är en gördelmakare, också i åldermannen Wilhelms tjänst, men de andra tillhör andra yrken; två av dem är tunnbindare och en snickare. Uppträdet utanför Hardtmans hus får andra följder. Magistraten utfärdar redan

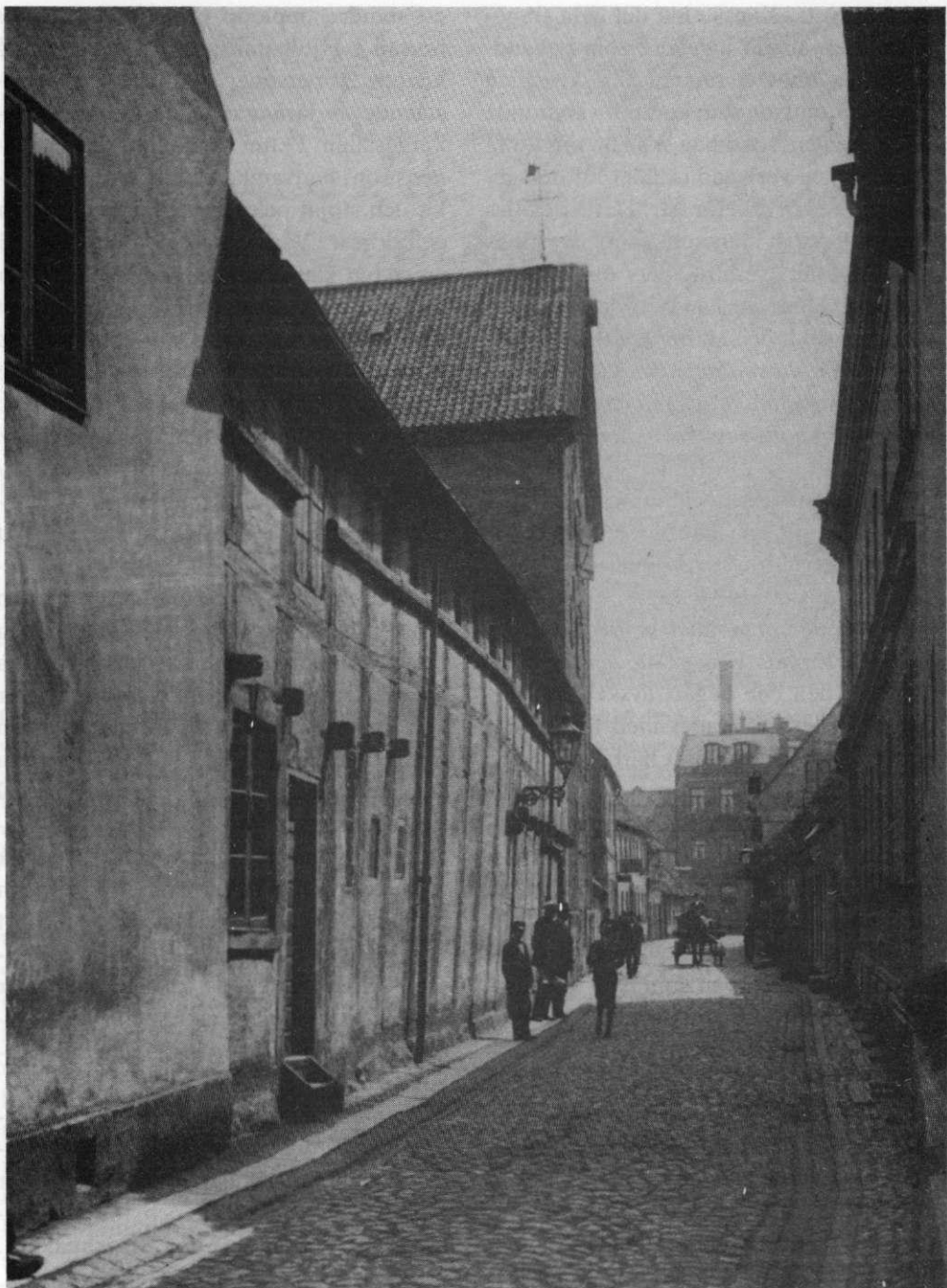

Fig. 3. Här ser vi Hjulhamnsgatan från norr från hörnet mot Larohegatan. Bilden är från 1900 och flera av byggnaderna torde ha tillkommit under 1800-talets lopp. Likaväl kan bilden ge ett visst intryck av den miljö där lärlingsupploppet 1798 utspelade sig. Hardtman bodde mitt på gatan till vänster, kanske rentav i envåningshuset som vi ser bortom det 1894 byggda magasinet.

den 10 november en kungörelse som förbjuder lärlingar, drängar och gossar att vistas utanför sina husbönders hus efter klockan sju på söndags- eller högtidskvällar. Alla »sammanskockningar» av drängar och pojkar med mer än tre personer förbjuds också. En liknande kungörelse, riktad mot lärlingars sammanskockningar, hade visserligen utfärdats 1791, men denna befinns nu vara otillräcklig. Gördelmakarämbetet drar för sin del slutsatsen att Hardtman är olämplig som krogfader, och den 7 december flyttas härbärget till mästaren Bolyn.

Oroligheterna utanför Hardtmans hus innebär inte slutet på gördelmakarmästarens vedermödor. Vid ämbetets sammanträde på våren 1800 klagar Hardtman över att ingen »omvartning» av gesäller sker till honom. Detta begrepp kräver en förklaring. Ett viktigt drag i skråsystemet var att alla mästare skulle ha lika stor möjlighet att anställa de tillgängliga gesällerna. Därför skulle en arbetssökande gesäll »omskådas» i tur och ordning mellan de olika mästarerna. Normalt skedde detta så att en nyanländ gesäll fick sällskap av en av stadens gesäller och fick gå från den ena mästaren till den andre och erbjuda sitt arbete. Inom gördelmakaryrket kallades denna procedur »omvartning». Vad Hardtman klagar över är alltså att nyanlända gesäller inte erbjudits honom. Ämbetet uppmanar nu åltgesällen att i fortsättningen omvarta även hos Hardtman.

Strax därefter tycks Hardtman ha fått nya uppgifter om orsaken till att ingen omvartning skett. Han skriver den 7 juli 1800 minst två brev. Det ena är riktat till Malmgren som nu befinner sig i Ystad. I brevet, som är känt i Malmgrens avskrift, tituleras denne »lärogosse». Malmgren kan inte längre anses för redlig gesäll se-

dan han tillsammans med Emanuel Jansson skrivit ett skymfbrev mot Hardtmans verkstad. Malmgren uppmanas att inom åtta dagar infinna sig vid gesällådan i Malmö, återta sitt skymfbrev och åter förena sig med gesällerna. Brevet till Malmgren är också undertecknat av Hardtmans gesäll Gelström som kallar sig »riktig» gesäll.

Det andra brevet har erhållits av gesällen Lorentz Kröiser, sannolikt åltgesäll i Ystad. Brevet innehåller en uppmaning att inte ge skänk till Malmgren så vida denne inte befriar sig från sin skymfsedel i Malmö. Annars skall alla »som dricker i lag» med Malmgren själva anses som bönhasar och ej riktiga gesäller.

Malmgren blir inte Hardtman svaret skyldig. I ett långt brev till ämbetet i Malmö daterat i Ystad den 12 juli 1800 försvaret han sig mot anklagelserna. Om han själv skrivit brevet går inte att avgöra, men skrivaren är uppenbarligen inte professionell. Meningsbyggnad och stavning är ofta svårgenomskådlig, men tankeinnehållet är det inget fel på. Brevet innehåller först avskrifter av de två ovan nämnda breven. Malmgren frågar sig sedan hur det kan komma sig att Hardtman med sin gesäll skriver skymfbrev på egen hand; finns det inget ämbete i Malmö? Varför kallar han honom lärogosse; är det eftersom han inte fick lära sig yrket under läroåren? Och vad är det för skymfbrev som Hardtman talar om; kan han visa upp något sådant? Malmgren har inte skrivit något skymfbrev. Vad som hänt är följande. Örtgesällen – ett annat namn för åltgesäll – Jansson och Malmgren har överfallits av Hardtman på härbärgets »det ställe vi skulle hava frid och fridsamhet på Härbärgets för alla andra överfall». Likväl blev Jansson och Malmgren stämda som överväldsmän. Vad som sedan

På Dessa Skrifvelser Här Sages Vi
 jaha! at inga vi vailförliga gördelmakare
 arbetet uti ettalmo gästades skrifveligen tanna
 svar Men först Här Sages ena anen at
 om Högare välförliga arbetet gifver Mig
 Til Hälselse at ställa frågor På Här Hartman
 för det första Sina s Häftades ingen Hiderman
 eller besitt Mästare; vid Mästare Sådän
 cken ut Här Hartman går uti Hät Med i Hkom
 sin egen gesäll uti första 14 eller 8ta ågar
 at skrifwa siömf brev at andra jäver
 swara som Redskapens Mästare om Herin
 kan sådant förswara
 för det andra Huru kan Här Hartman kalla Mig
 Lärare guse all Den stund Sages en gång blifvet gesäll
 Här det uti Den afsegaten Mig på det at swaga
 at Så Sages uti i 5 år var Lärare på Lärde
 Sages icke Måket som Tilförde gördelmakare
 Professionen; uti vilken orsak Sages icke warabän
 Högst Siga os banna Siga os Serpante guse
 swara Här Hartman om det är i den orsak
 för det tredje Huru kan Här Hartman skrifwa
 os jäver at Sages os Kamraten Här siömfet

Fig. 4. På bilden ser vi en del av det brev som gördelmakargesällen Malmgren skrev från Ystad till gördel-
 makarämbetet i Malmö. Här försvarar han sig mot Hardtmans anklagelser. Som vi kan se är stavningen
 minst sagt fri, men argumenteringen är klar och formuleringarna skarpa. Foto: Anna-Margrethe Thagaard.

har hänt är att Jansson lade en avskrift av
 gesällernas inlägga till Kämnersrätten . . .

. . . uti vårt skåp till efterkommande
 gesäller om någon skulle väl vara posi-
 tiv att vilja prompt veta varför herr
 Hardtman legat uti sak med gesällerna;
 då innan någon omvartning sker
 skall då örtgesällen som äger nycklen
 till skåpet uppläsa och låta se att det
 varken varit för tjuvnad eller stöld.
 Men då en sådan resande gesäll icke
 dristar sig, kan hända, att låta varta sig

om uti herr Hardtmans verkstad för att
 ådraga sig misstanke att igenomgå
 samma öden, är icke sagt därför att där
 är något skymfbrev eller -sedel.

Slutligen vänder sig Malmgren till den
 undertecknande gesällen och frågar hur
 han kan »orena» sina händer med sådant
 som inte angår honom. Han undervisar
 honom också om hur ett riktigt skymf-
 brev skall skrivas. Ett sådant skall skrivas
 inför öppen låda och undertecknas av en

mästare och åltgesällen. Hade ett sådant skymfbrev skickats, då hade Malmgren gärna mött upp i Malmö, men ett sådant här privat brev duger inte.

Inför ämbetet i Malmö kommer målet upp den 2 augusti. Åltgesällen tillfrågas om en skymfsedel finns. Han erkänner detta och uppger att Jansson och Malmgren uppmanat honom att inte omvarta hos Hardtman om han inte själv vill bli skymfad. »Skymfsedeln» avhämtas och uppläses och visar sig, precis som Malmgren sagt i sitt brev, vara en kopia av inlagan till Kämnersrätten. Åltgesällen, för övrigt samme Petter Wilhelm som vi mötte vid bråket utanför Hardtmans hus, uppmanas åter att i fortsättningen omvarta hos Hardtman. Uppenbarligen har åltgesällen ingen lust att följa denna uppmaning. Han begär omedelbart att bli befriad från sitt uppdrag på grund av »mjält-sjuka». Detta beviljas och eftersom ingen annan gesäll för tillfället finns i Malmö, får en mästare under en tid överta omvartningen.

Gesällernas ovilja att ta arbete hos Hardtman har därmed inte försvunnit. Nästan fyra år senare, den 24 april 1804, klagar gesällen Strömberg över att gesällen Wancke på härbärget anlagat Strömberg för att han tagit arbete hos Hardtman och därtill kallat honom »hundsvott och Canallje». Strömberg begär en ursäkt vilken Wancke också ger honom och förklarar honom vara en rättskaffens gesäll. Tydligt söker man ännu upprätthålla skymfningen av verkstaden.

Nästa gång det är bråk runt Hardtmans verkstad är den 11 januari 1806. Gesällen Möllergren har anlänt till staden den 7 och anmält sig till omvartning den 9. Åltgesällen, vilken fortfarande är Wancke, förklarar att detta inte kan ske och att han inte heller kan få skänk, eftersom

han stannat en dag i staden och arbetat utan att anmäla sig. Möllergren erkänner att han stannat över natten hos Hardtman men förnekar att han arbetat hos honom. Ämbetet kan inte enas om hur de skall hantera ärendet. Hardtman råkar i gräl med mästaren Bolyn som är Wanckes styvfader. De båda förklaras jäviga och därmed har ämbetet för få ledamöter för att kunna döma. Möllergren hänvisas att vända sig till Magistraten.

Samma dag vänder sig Hardtmans son, gesällen Johannes Hardtman, till ämbetet. Han begär upprättelse av Wancke som skymfat honom. Samtidigt begär han att de gesäller som arbetar hos Bolyn skall förena sig med Johannes Hardtman och övriga gesäller och att gesällådan skall flyttas från Bolyns verkstad. Bolyns verkstad har »skymfat sig själv» eftersom Bolyn dömts för att ha befattat sig med olovliga varor. Eftersom två av ämbetets tre mästare är jäviga hänvisas även Hardtman den yngre till annan domstol.

Inför rådstuvurätten förklarar Wancke och Bolyn att de betraktar Johannes Hardtman som »utskreven riktig gesäll», men eftersom han inte givit »skylt» till lådan eller velat giva en penningersättning för detta, anser man att detta antingen beror på oskicklighet i yrket eller på ovilja att följa antagna bruk. Hardtman begär åter att gesällerna som arbetat på Bolyns verkstad skall åläggas att förena sig med de andra gesällerna eftersom de arbetat på en skymfad verkstad.

Domstolen finner att skymfen av Hardtman den yngre upphävts sedan Wancke och Bolyn förklarat honom för riktig gesäll. Hans andra anspråk fäster den inget avseende vid. Bolyns brott är sonat och kan inte få ytterligare påföljd.

Vid rådstuvurätten får Möllergren rätt att bli omvartad. Däremot får han inte

den ersättning han begärt för att han flera dagar tvingats gå utan arbete i Malmö. Genom att inte genast anmäla sig till omvartning har han inte bara brutit mot ämbetets plägsed utan också mot Skråordningens bestämmelser.

Uppenbarligen har konflikten runt Hardtmans verkstad ännu fortsatt, även om något belägg för en fortsatt skymfning inte förekommer denna gång. Men med denna händelse har vi hört det sista om detta långvariga bråk inom gördelmakarämbetet i Malmö. Slutligen har striden lett till en total splittring inom ämbetet där mästare står mot mästare och gesäll mot gesäll, uppdelade åtminstone till en del efter familjetillhörighet.⁶

II

I den konflikt som under flera år utspelas bland Malmös gördelmakare ser vi att *skymfningen* spelat en betydelsefull roll. Denna kan utgöra en lämplig startpunkt för diskussionen.⁷

Om en gesäll blev »skymfad» innebar detta att han inte längre ansågs uppfylla de krav som ställdes på en gesäll. Att bli gesäll innebar i hantverkarnas ögon inte att man en gång för alla också kunde kalla sig gesäll. Det gällde också att bete sig i enlighet med de krav som ställdes på vad man vid olika tillfällen kunde kalla en »redlig», »rättskaffens» eller »riktig» gesäll. Den senare benämningen finner vi att Hardtmans gesäll Gelström använder för att markera att han till skillnad från Malmgren inte gjort något som förverkat honom rätten till gesälltiteln. Detta är också skälet till att Hardtman titulerar Malmgren »lärjosse»; genom sitt handlande har han förlorat rätten att kalla sig gesäll.

Sättet att »skymfa» en gesäll kunde

vara att helt enkelt använda förolämpande eller »skymfande» ord. Det är detta gesällen Wancke gör med Strömberg. Orden »hundsvott och Canallje» förefaller här typiska. Hardtman kallar också Malmgren för »hundsfott» i sitt brev till honom år 1800. Att på detta sätt bli skymfad var allvarligt, inte bara ett obehag att drabbas av skällsord. Den skymfade gesällen förlorade nämligen ställningen som »rättskaffens» tills han kunde återupprätta sig i sina yrkeskamraters ögon. Detta kunde ske på olika sätt. Ett var det som Hardtman hänvisar till i sitt brev till Malmgren, att åter »före» sig med gesällerna. Detta skedde då genom att betala avgifter för att åter bli upptagen som medlem av gesällskapet. Ett annat sätt att få upprättelse var att få den som uttalat skymfen att ta tillbaka den. Det är denna väg som Strömberg väljer 1804. Han begär inför skråämbetet att Wancke tar tillbaka sin skymf. Wancke gör också just detta. I likhet med andra liknande fall sker detta genom att han förklarar Strömberg för en »rättskaffens» gesäll. Strömbergs ställning har därmed återupprättats. Detta ser vi också när Johannes Hardtman kräver upprättelse från Bolyns och Wanckes skymf, samtidigt som han begär att Bolyns gesäller skall förena sig med de övriga gesällerna efter att ha arbetat på en »skymfad» verkstad.

Skymfningen kunde också ske genom ett formellt brev. I ett sådant redogörs först för den »förbrytelse» som anses vara begången varefter det förklaras att den misstänkte inte längre är att anse som »rättskaffens» gesäll. Ett sådant brev befordrades i allmänhet till gesällskapet i andra städer. Dessa kontaktnät mellan städerna utgjorde en av de viktigaste resurserna i konflikter av denna typ. Genom vandrande gesäller kunde nyheter

om skymfningar snabbt spridas till andra städer. För en skymfad gesäll innebar detta att han inte längre blev betraktad som gesäll i andra städer. Därigenom kunde han inte få arbete på annan ort, inte heller kom han i åtnjutande av den reshjälp, s.k. »skänk», som det var en av gesällskapens uppgifter att förmedla.

Exempel på skymfbrev finner vi i vår berättelse. Hardtman skymfar dels Malmgren i ett personligt brev, dels skickar han skymfbrev till Ystad. I det senare finner vi också den karakteristiska formuleringen att de »som dricker i lag» med Malmgren därmed också förlorar sin ställning som »redlig» gesäll. Detta var vad som gjorde skymfningen särskilt farlig. Alla gesäller som arbetade eller befattade sig med en skymfad gesäll blev därigenom själva skymfade.

Nu visar det sig att Hardtmans skymf inte godtas av Malmgren. Den är inte formellt korrekt utförd. Detta är alltså en skillnad mot Strömbergs fall; denne betvivlar inte att han blivit skymfad, men begär upprättelse. Malmgren förklarar också att han vore villig att infinna sig i Malmö om skymfbrevet varit korrekt utfört. Detta skulle det enligt hans mening ha varit om det utfärdats vid ett gesällskapssammanträde inför »öppen låda» och undertecknats av åltgesäll och en mästare. Lådan var gesällskapets symboliska centrum. De flesta bevarade skymfbrev är också undertecknade av både gesäller och mästare, även om skymfbrev som bara undertecknats av gesäller finns i behåll.

Det är tydligt att »skymfningen» kunde utgöra ett mycket användbart vapen. Ofta användes det mot gesäller som begått brott. Bevarade skymfbrev gäller i allmänhet just detta. Av exemplet ovan, vilket inte är helt isolerat, finner vi dock

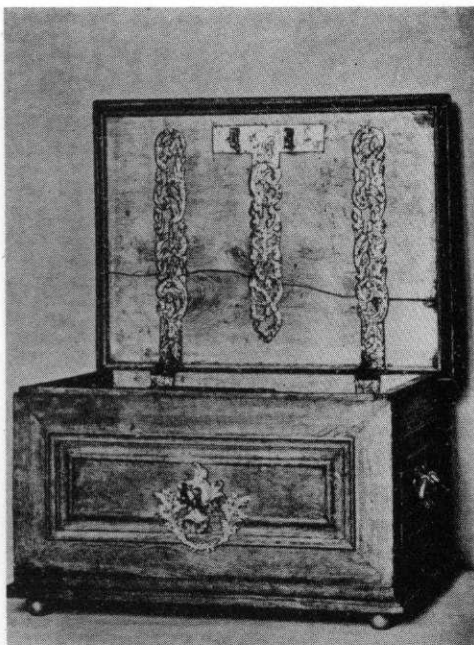

Fig. 5. Malmö gördelmakarämbetes låda. I lådan förvarades skråämbetets handlingar och föremål. Den utgjorde ämbetets symboliska centrum, och inför »öppen låda» fullgjorde ämbetet sina legala funktioner. Även gesällskapen hade en liknande låda för sina handlingar och föremål. (Malmö museum.)

att skymfningen kunde vara ett vapen mot mästare. En verkstad kunde också skymfas. Detta innebar också att de gesäller som arbetade där i sin tur blev skymfade. Detta ser vi exempel på när den yngre Hardtman 1806 försöker hävda att Bolyns verkstad »skymfat sig själv»; detta skulle omedelbart »smitta av sig» på de där arbetande gesällerna, som inte skulle kunna betraktas som rättskaffens gesäller igen förrän de förenat sig med övriga gesäller.

Nu är det i exemplet med Hardtmans verkstad i och för sig inte klart att en formell skymf verkligen blivit lagd mot Hardtmans verkstad; Malmgren förnekar att så är fallet. Ändå går det knappast att

Fig. 6. Detta vackra gördelmakararbete är utfört av Frans Hardtmans fader Johan Martin Hardtman. Johan Martin var själv son till en gördelmakarmästare i Malmö, Gottlob Hardtman, och familjen kan tjäna som exempel på de ofta omtalade »hantverkardynastierna» i äldre stadsmiljöer. Johan Martin hade fått burskap 1752, och var en av de första medlemmarna i det 1760 bildade gördelmakarämbetet i Malmö. Han fick då uppdraget att göra nyckeln till skrålådan som visades på förra bilden. (Malmö museum.)

undvika slutsatsen att man i flera år har försökt upprätthålla en skymf mot denna verkstad, eller att man med ett moderna-
re ord har bojcottat den.

Malmgrens och gesällernas ovilja att erkänna detta är knappast förvånande. En sådan åtgärd skulle ha varit olaglig.

Utanför mästarnas kontroll har man ändå haft vissa möjligheter att agera. Möjligheten att skymfa misshagliga gesäller har här varit ett kraftfullt verktyg.

Mästarna har varit angelägna att undvika att gesällskapen använts på detta sätt. I detta hade de också lagens stöd; enligt Skråordningen fick gesällerna inte sammanträda utan att någon mästare var närvarande. Mästarna hade också överinseende över gesällskapet. Detta kan vi i denna berättelse se genom att de 1798 kunde besluta att flytta gesällernas låda från en krog till en mästares hus. Till lådan hade också normalt en mästare den ena nyckeln. Som vi ser har detta inte hindrat gesällerna från att kunna hävda ett visst oberoende. Vi finner till exempel att gesällerna haft ett eget skåp till vilket åltgesällen haft nyckeln. Innehållet i detta skåp har mästarna uppenbart inte haft tillgång till. Gesällerna inom yrket har naturligtvis också haft många andra möjligheter att träffas utanför mästarnas kontroll.

Ett karakteristiskt inslag i denna konflikt är den centrala roll som omskådningen spelat. Gesällernas möjlighet att upprätthålla en skymf mot Hardtmans verkstad har varit beroende av att omskådningen hafts om hand av gesällerna. Det är när en nyanländ gesäll ankommit till staden som åltgesällen upplyst honom om de förhållande som rått vid Hardtmans verkstad. Hur angeläget detta varit visas av att Wancke 1806 inte vill ge en gesäll del av sina rättigheter eftersom han inte omedelbart anmält sig till omskådning. Mästarnas övertagande av omskådningen år 1800 har uppenbarligen varit en kortvarig episod.

För gesällerna var omskådningen en institution med både för- och nackdelar. Den innebar att en gesäll som ankom till en främmande stad fick upplysningar om

alla verkstäder i staden och hjälp att finna dessa. I gengäld innebar systemet också att han kunde bli tvungen att ta arbete hos en mästare han inte ville arbeta hos. Detta är bakgrunden till att det var så viktigt för gesällerna att själva kunna kontrollera omskådningsprocessen. Gördelmakarämbetet var inte det enda ämbetet där man lyckades med detta och även i andra yrken i Malmö återfinns vi exempel på skymfningar av verkstäder.

Upprinnelsen till gördelmakarnas långa konflikt är svår att få en riktig uppfattning om. Malmgren och Jansson förefaller ha varit i slagsmål med Hardtman vid samlingen 1798, men vad som i sin tur utlöst detta bråk framgår inte. Kanske har det något att göra med mästarnas försök att öka sin kontroll över gesällskapet. Annars finns det fler exempel på att en orsak till skymfningar av verkstäder just varit att mästaren i fråga slagit gesäller. Detta har gesällerna inte velat acceptera, och tydligen har man också ofta lyckats uppnå respekt för synpunkten att gesällerna inte stod under husaga. Detta kan kanske från vår tids horisont anses vara en föga betydande framgång, men i en tid där husbönderna hade rätt att aga även vuxet tjänstefolk, var detta inte en obetydlig förmån jämfört med många andra arbetare.

Gördelmakarnas konflikt visar också en annan väsentlig sida av denna kultur; den delades i viss mån också av mästarna. Vi ser det i detta exempel genom att Hardtman lika väl som gesällerna försöker utnyttja det vapen som skymfningen utgjorde. Mästare och gesäller rör sig inom en gemensam referensram, även om man kan tvista om de korrekta sätten att använda de traditionella vapnen. Både fadern och sonen Hardtman försöker använda sig av de vapen som traditionen ställer till buds i motangrepp på sina ve-

dersakare. Detta är givetvis det vanliga när man åberopar sig på traditionen; denna betyder inte riktigt det samma för alla de inblandade parterna.⁸ Bakgrunden till denna gemensamma kunskap är givetvis att alla mästare inom skråyrken själva hade varit gesäller, enligt Skråordningens bestämmelser i minst tre år, i allmänhet längre.

Vår berättelse kan också användas för att illustrera ett problem för gesällernas sammanhållning. Bland gesällerna fanns också mästarsöner; i det här fallet blir situationen inom ämbetet akut när Hardtmans son blivit gesäll. Detta skedde i april 1805. Därmed undergrävs förutsättningarna för en solidaritet mellan gesällerna. Familjemotsättningarna är tydliga i detta fall. Wanckes styvfar Bolyn är också mästare, och detta tycks vara ett skäl till att mästarna inte visar någon enad front mot gesällerna.

Sådana splittringar efter familjeband kunde säkert bli allvarligare i mycket små ämbeten med få mästare och gesäller. Där kunde en stor del av de berörda vara släkt. Gördelmakarna i Malmö var ett sådant ämbete. Vi såg nyss att det 1806 bara fanns tre mästare. Som mest återfinns sex mästare år 1816. Fler gesäller än fyra har så vitt jag vet inte funnits i Malmö samtidigt någon gång under skråsystemets sista hundra år; år 1800 fanns tillfälligt bara en.⁹ Ämbetets obetydlighet har inte hindrat att gesällerna tillämpat de tillgängliga metoderna för att hävda sina intressen, inte heller att man troligen förmått att, visserligen inte utan slitningar, upprätthålla en skymfning av en verkstad under ungefär åtta år.

Ett säregnet inslag i berättelsen om gördelmakare Hardtmans vedermödor utgör det upplopp som utspelats utanför hans hus en oktoberkväll 1798. Vad som orsakat detta uppträde tiger domstolsproto-

kollen om, men det är mycket svårt att inte tro att det har ett samband med den tvist Hardtman haft med Malmgren och Jansson. Förutom lärlingar finner vi ju också en gördelmakargesäll bland dem som döms, och det är också just denne som grips av Hardtman och den utskickade soldaten. Upploppet har också föregåtts av uppträden utanför huset under flera tidigare kvällar.

Hantverkslärlingarnas uppträdande i samlad skara som orosstiftare på Malmö gator finner vi vid flera andra tidpunkter under 1800-talets första hälft. Jag har i ett annat sammanhang behandlat detta.¹⁰ Där har jag hävdat att lärlingarna, under den begränsade fria tid de haft, samlat sig på stadens gator och torg där de ofta stört andra medborgares lugn. De har känt en identitet på grundval av en likartad ställning inom olika hantverksyrken. De har avgränsat sig mot andra grupper i stads-samhället. Särskilt påtagliga är deras slagsmål med soldater. I denna »lärlingskultur» finner vi också ett klart element av fientlighet mot samhällets högre skikt, »herrarna». Enligt ett vittne har lärlingarna 1792 hotat att ». . . piska alla dem som skola hava namn av herrar.» Det stora hungerupploppet i Malmö 1799 föregicks av ett lärlingsuppträd kvällen innan. Lärlingar återfinns överhuvud ofta på framträdande plats vid många av tidens upplopp i svenska städer.¹¹

Vad jag misstänker har hänt vid upploppen 1798 är att gördelmakargesällen Wilhelm har utnyttjat dessa lärlingar för att öva ytterligare press mot den misshaglige Hardtman. Wilhelm hade själv inte blivit gesäll förrän 1797 och en av de dömda lärlingarna arbetade i samma verkstad som han själv. Det har säkert inte varit svårt att övertyga lärlingarna om att Hardtman begått övervåld och brutit

mot de normer som man kunde förvänta sig att en hedervärd hantverksmästare skulle följa. Gatans parlament har då trätt i aktion. Uppträdet har länge inskränkt sig till att man stojat och slagit på husets luckor, men när Hardtman kommit ut tycks man inte ha dragit sig för mer handgripliga åtgärder.

Vilka nu orsakerna till uppträdet utanför Hardtmans hus än varit, visar de på en aspekt av de sociala relationerna i den förindustriella staden. De lägre befolkningsskikten i staden kunde på liknande sätt utöva ett inflytande på borgare och överhet. I sina grövre former kunde det innebära att man slog in fönster hos misshagliga personer, i mindre allvarliga fall kunde det till exempel inskränka sig till stojande och buande vid bröllop. De senare gav vid denna tid alltid upphov till folksamlingar, som i allmänhet hälsade brudparet med hurrarop, men om personerna av någon anledning var impopulära kunde hopen i stället utbrista i buanden, och upplopp kunde utbryta.¹² Genom liknande metoder kunde stadens befolkning hävda sina egna intressen och försöka öva inflytande på högre sociala skikts beteenden.¹³ Det är säkert detta lärlingarna ganska handgripligt har gjort utanför Hardtmans hus denna söndagskväll i oktober månad 1798.

III

Vad jag försökt göra här är att, med utgångspunkt från ett konkret exempel från Malmö runt 1800, peka på hur olika kulturella element kunde brukas i konflikter mellan mästare och gesäller. Vi har kunnat se hur effektivt systemet med skymfningar, antingen muntliga eller skriftliga, kunde vara i sådana konflikter. Likaså har vi kunnat se hur en specifik »lärlings-

Fig. 7. Invigning av en nybliven murargesäll efter en teckning av J. W. Wallander. En ny gesäll upptogs i gesällaget efter en särskild invigningsceremoni, vilkens utförande växlade mellan olika yrken. Invigningen kunde ha ganska våldsamma inslag, vilket vi kan förstå av denna bild.

kultur» har kunna användas som ett påtryckningsmedel.

Systemet med skymfningar har starka rötter i hantverkets kultur. Det är bara genom denna starka förankring i en tradition som det blir ett verkningsfullt vapen. Det är nödvändigt att man verkligen tar föreställningen att skymfen leder till förlust av gesällstatus på allvar för att skymfningen verkligen skall bli effektiv. Det förefaller rimligt att tro att gesällernas komplicerade initiationsritualer har haft som en funktion att markera den särställning det innebar att vara gesäll, och där-

med också markera allvaret i angrepp som skulle medföra förlust av denna status. Dessa föreställningar kan betraktas som en »kulturell repertoar» som kan brukas i konkreta sociala situationer. För gördelmakargesällerna i Malmö runt 1800 är deras nedärvda kultur en resurs som kan brukas för att upprätthålla en jämförelsevis stark ställning inom hantverket. För en person som gördelmakare Frans Hardtman, som av någon anledning gjort sig impopulär, kunde detta bli mycket påtagligt.

Noter

¹ Denna uppsats presenterades ursprungligen som ett föredrag vid Andra nordiska seminariet om arbetarkultur i Norrköping den 16 till 19 september 1986. Jag vill tacka Birgitta Odén för synpunkter på uppsatsen i manuskript.

² Sune Ambrosiani, *Från de svenska skråämbetenas dagar*, Stockholm 1920, Sigfrid Hansson, *Skråtidens gesäller*, Stockholm 1930, Brynolf Hellner, »Arbetsorganisation. Städerna» och Albert Nilsson,

»Festseder och fritidssysslor», båda i *Arbetaren i helg och söcken. Kulturhistoriska studier*, 2, *Vardag och fest*, (Lindblom, A., red.), Stockholm 1944, William Karlsson, »Hantverkarnas liv i helg och söcken», *Sveriges hantverk*, 1, (Nihlén, N., red.), Malmö 1956. Albert Löfgren, *Det svenska tenngjutarhantverkets historia*, I:3, Stockholm 1950. Särskilt i Tyskland finns en omfattande litteratur av detta slag. Det som här sägs gäller om den svenska forskningen.

³ Ernst Söderlund, *Stockholms hantverkarklass 1720–1772. Sociala och ekonomiska förhållanden*, Stockholm 1943 och *Hantverkarna*, 2, Stockholm 1949. Citatet ur den senare s. 338.

⁴ Lars Magnusson, »Försvinnning, smyghandel och fusk. Förlagssystem och hantverkskultur i Eskilstuna vid början av 1800-talet», *HT* (1986), s. 161–185. Gesäller under 1800-talets första hälft har, förutom i andra arbetet av Magnusson, också uppmärksamats av Birgitta Skarin Frykman, *Från yrkesfamilj till klassgemenskap. Om bagare i Göteborg 1800–1919*, Göteborg 1985. Lärs Ekdahl behandlar konstförvanterna under tiden efter 1750, bl.a. i »Saknar numer medborgarnas lidande och nöd all vikt på mänsklighetens vågskål?» En studie i typografernas förfackliga kamp, föredrag vid 2. nordiska seminariet om arbetarkultur i Norrköping, september 1986.

⁵ Jag kommer att återkomma mer utförligt till dessa problem i min avhandling om Malmöhantverket 1800–1847. Denna beräknas föreligga under 1987. Där kommer också att ges belägg för en del av de påståenden som i denna uppsats mer görs i föbigående. Gesällernas »kultur» kommer där att diskuteras i relation till internationell forskning. Inte minst har jag funnit ett nyare tyskt arbete av stort intresse för att skapa en förståelseram för hantverkarkulturen, Andreas Griessinger, *Das symbolische Kapital der Ehre*, Frankfurt/M 1981.

⁶ Den viktigaste källan till denna berättelse är Malmö gördelmakarämbetets protokoll som förvaras i ämbetets arkiv. Brevet från Malmgren finns bland ämbetets handlingar. Målet mellan Hardtman och Jansson och Malmgren: Kämnersrättens protokoll 28/9 1798 paragraf 4 och 5/10 paragraf 2. Upptärdet utanför Hardtmans hus: Rådstuvurättens protokoll 18/12 1798 paragraf 3 (övriga tidpunkter då målet

varit före kan spåras från detta datum), dom nr 5 19/2 1799. Konflikterna 1806: Rådstuvurättens protokoll 13/1 1806 paragraferna 8 och 9, 15/1 1806 paragraferna 3 och 4. Samtliga handlingar i Malmö stadsarkiv. För magistratens kungörelse 1798, se Lars Edgren, »Lärningar som ungdomsproblem. En 'ungdomskultur' i Malmö under 1800-talets första hälft», *Elbogen* 15 (1985), s. 123–43. I citaten ur Malmgrens brev har normalisering av stavning skett och interpunktionen modifierats. Hur effektiv skymfningen av Hardtmans verkstad varit är svårt att veta. I mantalslängderna under perioden har han i alla händelser inte några gesäller.

⁷ Flera av de inslag i en hantverkarkultur som här diskuteras är naturligtvis inte unika för just hantverkarna. T.ex. var skymford väsentligt allvarigare förr även i andra folkgrupper än hantverkarna. Här intresserar dock endast hantverkarna, och den viktiga uppgiften att relatera deras kultur till den omgivande kulturen får anstå till annat tillfälle.

⁸ Jfr Magnusson, a.a.

⁹ Dessa uppgifter bygger på Magistratens hantverksberättelser som återfinns bland Årsberättelser handlande och hantverkare, Kammarkontoret, Kommerskollegii arkiv (RA). Dessa finns bara bevarade för vissa år före 1820, därefter har jag gått igenom vart femte år. Fyra gesäller finner jag vid en genomgång i Malmö mantalslängd för 1821. Naturligtvis kan det vid någon annan tidpunkt ha funnits något fler gesäller i staden.

¹⁰ Edgren, a.a.

¹¹ Rolf Karlbom, *Hungerupplopp och strejker, 1793–1867*, Lund 1967.

¹² Edgren, a.a.

¹³ Det mest extrema uttrycket för detta torde vara de fersenska morden 1810.

Fig. 8. Bilden visar gördelmakarämbetets sigill. Som ofta inom hantverksyrkena användes några för yrket typiska verktyg som symbol för ämbetet. Sådana verktyg kan vi också återfinna på nyckeln i Fig. 6.
(Malmö museum.)

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av **ALE. Historisk tidskrift för Skåneland**, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR). Brev och manus till redaktionen adresseras till fil. dr Sten Skansjö, Historiska institutionen, Magle Lilla Kyrkogata 9 A, 223 51 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 40 kronor (fr.o.m. 1987 50 kr), kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening. Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 Lund.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, arkivarie Anders Persson, Landsarkivet i Lund, Box 2016, 220 02 Lund eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., museichef Torkel Eriksson, Helsingborg, v.ordf., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, sekr., professor Lars Larsson, V. Nobelöf, v.sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, överstelöjtn. Sven Hedin, Förslöv, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, museichef Anders W. Mårtensson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, länsmuseum Bengt-Arne Person, Varberg, professor Göran Rystad, Lund, fil. dr Sten Skansjö, Lund, landsarkivarie Anna-Christina Ulfsparré-Meurling, Lund, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

